

O‘ZBEK XALQ CHOLG‘ULARINING SHAKLLANISH TARIXI VA SHARQ MUSIQASHUNOS OLIMLARINING CHOLG‘U IJROCHILIGI SAN‘ATIGA OID ILMIY MEROSI

Maryam Mirzaeva,
Musiqiy ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

Isroilova Aziza Bahtiyor qizi,
JDPI Musiqa madaniyati fakulteti
Musiqiy ta’lim kafedrası 102- guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbek xalq cholg‘ularining shakllanish tarixi va musiqiy me’rosimizda tutgan o‘rni haqida fikr yuritilgan. O‘rta asrlarda mavjud bo‘lgan torli damli, hamda urma zarbli cholg‘ularining nomlari va ular hususida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Sharq musiqashunos olimlarining cholg‘u musiqasiga oid qarashlari, musiqiy ilmiy me’rosi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: milliy cholg‘ular, tarixiy qo‘lyozmalar, musiqiy risolalar, entograf, tarix kopelmeyster, jadidchilik.

O‘zbek xalqi qadimiy boy musiqiy merosga ega bo‘lib bunda musiqiy cholg‘ularining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Musiqiy cholg‘ular xalqimizning moddiy hamda beqiyos ma’naviy boyligi hisoblanadi. Chunki, har bir xalq o‘z milliy merosi davrlar osha yuzaga kelgan an’analari va qadriyatlarini milliy ohanglar orqali tarannum milliy cholg‘ulariga egadir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tarixdan ma’lumki, o‘zbek xalq cholg‘ulari rang-barang tarzda, o‘ziga xos shakllardan va musiqaning barcha tarmoqlariga mos ravishda shakllanib, asrlar osha rivoj topib kelgan. Buyuk allomalarimiz Abu Nasr Farobiy (9-asr) o‘zining “Katta musiqa kitobi”da, Safiuddin Urmaviy (12-asr) Musiqiy risolasida, Abdul Qodir Marog‘iy (14-asr) “Jami al-alhon fi-ilm al-musiqiy” risolasida, Ahmadiy (14-asr) “Sozlar munozarasi” asarida Zaynullobiddin Husayniy “Risola darbayoniy qonuni va amaliy musiqiy” risolasida, Abdurahmon Jomiy, Amuliy,

Darvesh ali-changiy musiqiy risolalarida musiqiy cholg'ularini o'rganib, tadbiq etish, masalalarini turli tomonlariga to'xtalib, o'z davrining musiqiy cholg'ularini tasnifotini bayon etganlar. Omishning zabardast shoirlari o'z asarlarida musiqiy cholg'ular nomlari va ularning mohir ijrochilarini qayd etishda cholg'uga murojaat etganlar.

Ayniqsa, o'z ijodi bilan ma'rifat darajasiga erishgan buyuk mutaffakkir shoir Alisher Navoiy hazratlari musiqa ilmining eng nafosatli va mumtoz tarmoqlariga urg'u berib o'tganlarini ul zotning asarlaridan bilib olish mumkin. 20-asrga kelib Eyxgorn, Abdurauf Fitrat, Viktor Belyaev kabi olimlar musiqiy cholg'ular va ularda ijrochilik masalalarini o'rganish hususida samarali harakatlarni amalga oshirdilar.

Tarixiy qo'lyozmalar, adabiy asarlar va musiqiy risolalarda O'rta Osiya xalqlari cholg'u ijrochiligi amaliyotlarida vujudga kelgan cholg'ularining nomlari o'z ifodasini topgan. Musiqiy risolalarda esa cholg'ularga tegishli (shakl, tuzilish, torlar nisbati, sozgarlik mezonkari, cholg'ular) tayyorlashda ishlatiladigan daraxtlar va materiallar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Ularda torli cholg'ulardan: Borbad, Ud, Rud, Qobiz, G'ijjak, Navha, Nuzxa, Qonun, Chang, Rubob, Tambur, Dutor;

Damli cholg'ulardan: ruhavzo, shammoma, organun, sibizg'i, nayi, anbon, chag'ona, bulamon, surnay, nay, qo'shnay, karnay;

Urma zarbli cholg'ulardan: daf, doira, nog'ora, safoil kabilar to'g'risida turli darajadagi ma'lumotlar keltirilgan.

Al Forobiy, Abdurahmon Jomiy, Amuliy, Darvesh Ali Changiy, Abdurauf Fitrat, Viktor Belyaevlar o'z risolalarida cholg'ular va ularda ijrochilik masalarida

katta e'tibor bilan yondoshib cholg'ularni amaliyotdagi tutgan o'rni, ayrim falsafiy hususiyatlari hamda ma'lum darajada tasnifi bilan yoritganlar.

Davrlar o'tishi bilan, taraqqiyot mezoniga cholg'ular ham hamnafas tarzda rivojlanib, zamonga mos takomillashib, mukammalashib borgan. Tarixiy manbaalarda Qulmuhammad Udiyning Ud cholg'usiga to'rtinchi sim tortganligi yoki g'ijjak cholg'usining avval ikki torli, keyin uchinchi va to'rtinchi torlari taqilganligi kabi ma'lumotlar aynan cholg'ular takomillashishi bilan bog'liq. Takomillashish jarayonida cholg'ularning shakl va ovoz mezonlarini boyitish katta ahamiyat kasb etgan. Bu ikki mezon cholg'ularning ma'naviy va moddiy qiymatini ham belgilashda asos bo'lib hizmat qilgan. Zero, chiroyli cholg'u go'zal asosga ega ekan, u xalq ma'naviy boyligi hamda mulki ekanligini e'tirof etish lozim.

XIX- asrning II-yarmiga kelib o'zbek ma'naviy cholg'ularini o'rganishga alohida ahamiyat berila boshladi. O'rta osiyo xalqlari madaniyatiga qiziqish G'arb mamlakatlarida ortib bordi va uni o'rganish maqsadida mutaxassislar kela boshladi. Marko Polo, Vamberi, Leysek, Eyxgon kabi sayohatchi etnograflar, tarixchilar, kompelmeystrlarning kundaligida qayd etilgan ma'lumotlar keyinchalik yirik maqolalar va kitoblar tarzda nashr etildi.

XX-asrga kelib cholg'u ijrochiligi san'atda keng ommalashgan cholg'ularni o'rganish va tatbiq etish ishlariga e'tibor kuchaydi. Bu ishlarni atoqli jadidchilik harakati namoyondolaridan Abdurauf Fitrat boshlab berdi. Undan so'ng musiqashunos olimlar V.Belyaev, F.Karomatov, T.Vizgo, A.Malkeevalar bu ishni muvaffaqiyatli davom ettirdilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. T.Y.Solomonova "Musiqqa san'ati". Toshkent G'.G'ulom nomidagi nashriyot 1982.
- 2.D.A.Rashidova "Yaqin va Uzoq Sharq xalqlarining musiqiy merosi" Toshkent G'-G'ulom nomidagi nashriyot 1981.